

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ: МЕТОДИ ТА ФОРМИ ЗДІЙСНЕННЯ

Стаття присвячена розгляду поняття «державні запозичення» як однієї з форм акумуляції фінансових ресурсів до бюджету країни. На основі теоретичних досліджень сформульовано загальне визначення терміна. Розглянуто основні методи державних запозичень, до яких належить процес залучення та умови їх повернення. Визначено форми та інструменти державних запозичень як джерела залучення позикового капіталу на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Ключові слова: державні запозичення, державний кредит, державний борг, боргова політика, методи державних запозичень, форми державних запозичень.

Необхідною умовою ефективного функціонування економіки України в сучасних умовах є проведення виваженої боргової політики через залучення державних запозичень, тобто залучення додаткових фінансових ресурсів на зовнішньому та внутрішньому ринках позикового капіталу. Тому дослідження особливостей здійснення державних запозичень, їх форм та методів є актуальним питанням на сьогодні.

Опрацювання теоретичних аспектів досліджуваного нами поняття здійснювали українські та зарубіжні вчені-економісти: В.Базилевич, Р.Барро, Т. П. Вахненко, Дж.Кейнс, В.Козюк, С. Ланд, І. Лютий, Ф. Фабоцці, В. Федосов, С.Юрій.

Метою дослідження є розкриття сутності економічної категорії «державні запозичення», визначення основних їх методів та форм.

Упродовж історичного розвитку людства кредитні відносини зазнали значної еволюції, що спричинило появу нових методів та форм залучення додаткових фінансових ресурсів через здійснення запозичень державою на внутрішньому та зовнішніх ринках. Таким чином, державні запозичення – це фінансово обумовлене явище, за допомогою якого держава здатна впливати на соціально-економічний стан у країні.

Детальніше розглядаючи державні запозичення, які виступають основною формою здійснення державного кредиту в системі методів акумуляції бюджетних коштів, вважаємо, що перш за все необхідно дослідити мету, що спонукає державу в особі уряду вдаватися до пошуку та залучення додаткових джерел фінансування.

Основною метою залучення додаткових фінансових ресурсів через здійснення державних запозичень виступають такі фактори:

- фінансування бюджетного дефіциту країни;
- регулювання обігу грошової маси в державі;
- підтримка активного сальдо платіжного балансу, поповнення валютних і золотовалютних резервів у країні;
- мобілізація додаткових фінансових ресурсів для здійснення інвестиційних проектів та державних програм розвитку;
- фінансування програм з ліквідації наслідків стихійних лих.

Важливе значення та неоднозначність впливу на розвиток країни державних запозичень привертає увагу науковців. В економічній теорії немає

загальноприйнятого визначення цього поняття.

Узагальнивши вищевказані теоретичні дослідження науковців щодо категорії «державні запозичення», можемо сформулювати загальне їх визначення.

Державне запозичення – це метод акумуляції тимчасово вільних фінансових ресурсів резидентів та нерезидентів на внутрішньому та зовнішньому ринках у вигляді позики, яку здійснює держава в особі уряду в грошовій та товарній формі з метою фінансування державного бюджету на умовах строковості, платності та повернення.

Досліджуючи здійснення боргової політики та залучення додаткових фінансових ресурсів через здійснення державних позик країною, необхідно визначити сутність споріднених та взаємопов'язаних понять «державний кредит», «державний борг», «боргова політика».

Державний кредит – засіб мобілізації додаткових фінансових ресурсів для підтримки платіжного балансу, поповнення валютних резервів, фінансування дефіциту бюджету та інвестиційних проектів.

Державний борг – загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають унаслідок державного запозичення [1].

Боргова політика – складова економічної політики держави щодо можливого залучення додаткових фінансових ресурсів за рахунок випуску і розміщення державних боргових зобов'язань, підписання міжнародних, міждержавних угод для фінансування державних видатків чи програм економічного розвитку та обслуговування державного боргу [4, с. 199].

Взаємозв'язок цих понять виявляється в тому, що вони є основою боргової політики щодо залучення додаткових фінансових ресурсів з метою фінансування державного бюджету. Так державні запозичення є однією з форм державного кредиту та формують загальну суму державного боргу за мінусом нарахованих відсотків по їх погашенню. Державні позики безпосередньо пов'язані з формуванням і використанням державного бюджету.

Упродовж еволюції та розвитку кредитних та боргових відносин значних відмінностей набули методи та форми, за допомогою яких країна здійснює запозичення позикового капіталу. Детальніший розгляд

форм та методів державних запозичень потребує «форма» та «метод».
визначення самої сутності таких ключових понять як

Таблиця 1. Визначення терміна «Державні запозичення»

Бюджетний кодекс України [1]	Державні запозичення – операції, пов'язані з отриманням державою кредитів (позик) на умовах повернення, платності та строковості з метою фінансування державного бюджету.
Юрій С. І., Стоян В. І., Мац М. Й. [2]	Державні запозичення – залучення державою в особі Кабінету Міністрів України через Міністерство фінансів України грошових коштів, іншого майна та майнових прав, яке передбачає прийняття зобов'язань щодо грошових коштів на умовах строковості, платності та повернення.
Лондар С. Л. [3]	Державні запозичення – це регламентована законодавством діяльність держави, що здійснюється з метою мобілізації додаткових фінансових ресурсів для покриття бюджетного дефіциту без проведення грошової емісії, у яких позичальником виступає держава (в особі міністерства фінансів, республіканських і місцевих органів влади), а кредиторами – юридичні та фізичні особи як резиденти, так і нерезиденти.
Прутська О. О. [4, с. 201]	Державна позика – це вид державного кредиту, за яким тимчасово вільні кошти населення, підприємств, установ, організацій залучаються на фінансування суспільних потреб через випуск і розміщення державних боргових паперів
Юридичний словник [5]	Державна позика – форма державного кредиту, тобто сукупність урегульованих правом грошових відносин, у яких держава виступає позичальником, а населення та юридичні особи – кредиторами.
Хорошковський В. І. [6]	Державні позики – кредитні відносини, у яких позичальником чи кредитором виступає держава або її місцеві органи

Форма – спосіб вираження предмета, явища, який показує особливості його функціонування.

Метод – шлях дослідження, спосіб пізнання; спосіб, прийом або система прийомів для досягнення якої-небудь мети [7].

Методами державних запозичень виступають різноманітні прийоми, які представлені різними способами залучення додаткових фінансових ресурсів та умовами їх повернення з виплатою прибутку. Вони поділяються на такі складові:

- способи та умови випуску різноманітних інструментів державних запозичень;
- метод визначення дохідності та отримання прибутку за позиками;
- термін дії залучення позикових ресурсів;
- способи та умови розміщення інструментів державних запозичень;
- способи та умови погашення державних позик.

Залучення позикового капіталу за допомогою державних позик може проводитись у грошовій та товарній формі. У ринковій економіці державні запозичення найбільше представлені у грошовій формі, яка поділяється на облігаційні та безоблігаційні позики. Облігаційні позики супроводжуються випуском цінних паперів: облігацій та казначейських зобов'язань, тобто інструментів, за допомогою яких мобілізуються кошти на фінансовому ринку.

Безоблігаційні позики здійснюються урядом чи уповноваженою особою (установою) на міждержавному рівні за допомогою підписання угод, договорів; записів у боргових книгах, видачею особових свідчень на добровільній основі, залучаються на зовнішньому ринку у валюті кредитора, на певний період часу з виплатою доходу у вигляді процентів.

У більшості країн, у тому числі і в Україні, використовують як облігаційні, так і безоблігаційні грошові форми державних запозичень: першу, як правило, при оформленні кредитів від інших країн, фінансових інститутів та міжнародних організацій; другу — для консолідації коштів на внутрішньому національному та міжнародному фінансових ринках.

За методами розміщення позики бувають добровільні, примусові та розміщені по підписці. При добровільному розміщенні позик рішення про купівлю державних цінних паперів покупець приймає самостійно, тобто продаж та купівля облігацій добровільних позик вільно здійснюється банківськими установами та громадянами. Щодо безоблігаційних позик, то вони розміщуються тільки на добровільних засадах.

При примусовому розміщенні, навпаки, відбувається тиск на покупця з боку держави, як це було за радянських часів, коли громадяни були вимушені вкладати в облігації частину свого заробітку.

Позики, розміщені по підписці, як правило, використовуються серед підприємств згідно із затвердженим списком та притаманні країнам з командно- адміністративною системою управління.

За терміном погашення державні запозичення бувають коротко-, середньо- довгостроковими. Законодавство різних країн класифікує строки надання і повернення кредитів по-різному. Якщо короткостроковими у більшості країн прийнято рахувати запозичення терміном до одного року, то, наприклад, довгострокові позики в Німеччині складають 7-30 років, в Англії – понад 15 років, у Франції – 10-30 років, в Україні – понад 5 років. Згідно із законодавством України за терміном погашення на ринку можуть функціонувати усі види цінних паперів, але на сучасному фондовому ринку України переважають короткострокові та середньострокові зобов'язання по запозиченнях, однак уряд розпочинає проводити емісію нових фондових інструментів залучення фінансових ресурсів за довгостроковим терміном погашення. Так у 2011 році Міністерство фінансів розмістило на внутрішньому гривневому ринку такі нестандартні фондові інструменти, як амортизаційні облігації, облігації, що можуть погашатися достроково, та принципово нові – облігації, що індексуються відповідно до змін валютного курсу гривні щодо долара США [8].

За прибутковістю та залежно від способу виплати

доходу запозичення поділяють на процентні, безпроцентні, виграшні, лотерейні.

Використання процентних позик характеризується визначенням доходу у вигляді позичкового процента, який може бути як фіксованим на весь період залучення позики, так і плаваючим, який зростає або спадає залежно від зміни різних чинників розвитку економіки країни, а саме попиту та пропозиції на ринку позикового капіталу. Безпроцентні державні позики не містять виплати доходу, але забезпечують одержання товару, на який попит на ринку є незадовільним. Вартість кожної облігації дорівнює ціні товару. Такі запозичення використовуються державою з метою фінансування деяких інвестиційних проектів при надзвичайних ситуаціях. Сьогодні цей вид державних запозичень не використовується. Виграшні позики передбачають отримання власником облігацій твердого доходу у вигляді процента від номінальної вартості облігації. Весь дохід власник облігацій одержує у формі виграшу, який виплачується не за всіма облігаціями, а лише за тими, на які випав виграш.

Важливою класифікаційною ознакою державних запозичень є місце їх розміщення, а саме внутрішній та зовнішній ринок позикового капіталу. Державні запозичення як додаткові надходження до державного бюджету бувають зовнішніми та внутрішніми. Державне внутрішнє запозичення здійснюється шляхом укладання угод з резидентами України про позикку та випуск державних цінних паперів, що розміщуються на внутрішньому ринку; державне зовнішнє запозичення здійснюється шляхом укладання з нерезидентами України угод про позикку та випуск державних цінних паперів, що розміщуються на зовнішньому ринку [9, с.60]. На сьогодні у структурі державних запозичень України переважають фінансові ресурси, які залучені на зовнішніх ринках позикових капіталів та складають 55% від загальної суми боргових зобов'язань держави.

Розрізняють державні запозичення за видами валют. Так на внутрішньому національному ринку позикового капіталу використовується в основному національна грошова одиниця, тоді як на зовнішньому – валюта країни кредитора або інша вільноконвертована валюта, основними з яких є долари США, євро, єна, СПЗ та інші валюти.

Товарна форма державних запозичень на сучасному етапі розвитку суспільних та фінансових відносин в економіках ринкового типу не застосовується. Вона характерна для країн із слабкорозвиненою або перехідною економікою, де відбувається процес розладнання грошової системи, здійснюється

підписанням договорів або угод на добровільній основі та зовнішньому ринку, переважно бувають середньо- та довгострокові за терміном погашення, за прибутковістю поділяються на процентні та безпроцентні. Товарна форма державних запозичень здійснюється при значній девальвації валют і кредитор бажає застрахувати надані ним кошти, отримуючи проценти по позиції у натуральному вигляді. Товарна форма державних запозичень погашається у вигляді продуктів (хліб, цукор), та у вигляді енергоносіїв (газ, нафта).

Класифікація форм державних запозичень зображена на рис 1.

В Україні протягом років суверенітету уряд використовував певні інструменти грошової форми державних запозичень, за допомогою яких залучав позикові ресурси для фінансування потреб бюджету та проведення економічних програм. Найпоширенішими серед них є випуск на фондовий ринок країни та світу таких боргових державних цінних паперів: облігації внутрішньої державної позики (ОВДП), облігації зовнішньої державної позики (ОЗДП), цільові ОВДП, конверсійні ОВДП, конверсійні дисконтні облігації, конверсійні процентні облігації, середньострокові конверсійні ОВДП амортизаційні облігації, облігації з можливістю дострокового погашення, облігації індексовані відповідно до змін валютного курсу, облігації внутрішньої державної ощадної позики, конверсійні єврооблігації, ноти, векселі; казначейські зобов'язання: казначейські векселі, казначейські ноти, казначейські облігації, ануїтети, казначейські ощадні сертифікати. Розширення інструментарію державних боргових цінних паперів дозволить оптимізувати структуру державних запозичень та ефективніше проводити боргову політику.

Таким чином державні запозичення становлять процес акумуляції фінансових ресурсів на внутрішньому та зовнішньому ринках позикового капіталу. Вони є основою боргової політики, виступають однією з форм державного кредиту та складають частину державного боргу.

На основі дослідження визначено, що методи державних позик містять способи залучення фінансових ресурсів та умови їх повернення. Основними формами залучення позик є грошова (облігаційна, безоблігаційна) та товарна. Акумуляція бюджетних коштів за допомогою форм державних запозичень виступає одним з основних джерел покриття дефіциту бюджету та ресурсним джерелом для проведення реформ у державі, за умови їх цільового та ефективного використання.

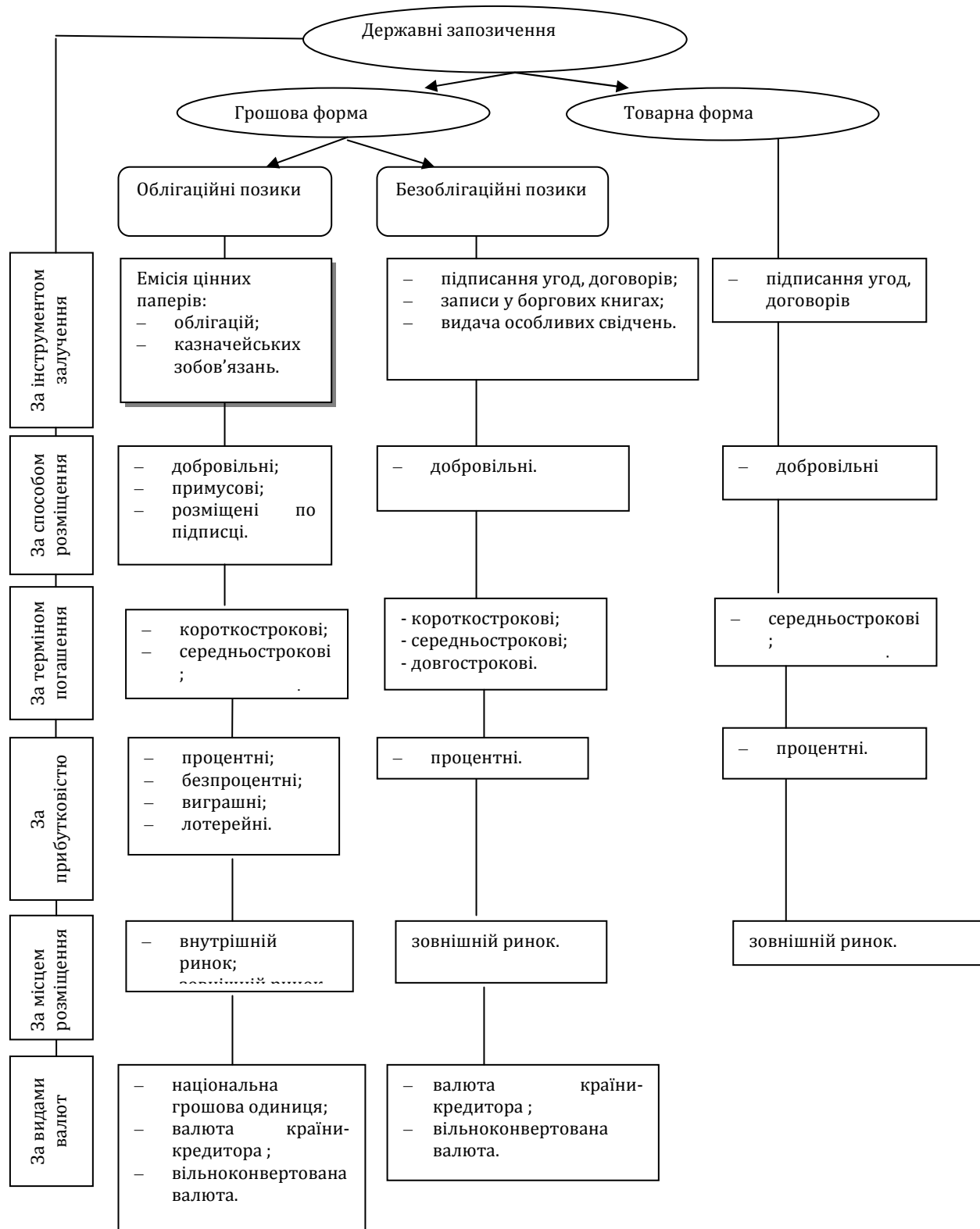

Рис. 1. Основні форми державних запозичень та їх класифікація

Список літератури

1. Бюджетний кодекс України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, N 50-51, ст.572. Із змінами, внесеними згідно із Законами N 5059-VI (5059-17) від 05.07.2012.
2. Юрій С.І. Казначейська система: підручник [Електронний ресурс] / Юрій С.І., Стоян В.І., Мац М.Й. — Режим доступу : http://vuzlib.org/kazn_syst/14-1.htm
3. Лондар С.Л. Фінанси : навч. посібник [Електронний ресурс] / С.Л. Лондар, О.Б. Тимошенко. — Режим доступу : http://libfree.com/192110550-finansifinansi_londar_sl.html
4. Управління державним боргом: Навч. посіб. – Прутська О.О., Сьомченков О.А., Гарбар Ж.В., Губанова Л.І., Руденко В.В., / За заг.ред.

-
- Прутської О.О. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 216 с.
5. Юридичний словник. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://www.zakony.com.ua/juridical.html?catid=37757>
 6. Хорошковський В.І. Державні запозичення України: використанні можливості чи втрачені шанси? [Електронний ресурс] — Режим доступу : http://librar.org.ua/sections_load.php?s=business_economic_science&id=770
 7. Словник термінів. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://sophia.nau.edu.ua/2010-07-29-11-48-45/2010-07-29-11-51-27/162-2010-08-06-20-34-17>.
 8. Дубихвіст О., Лановий В. Якісне оновлення державних фондових інструментів – передумова подолання проблеми ліквідності ринку облігацій / Фінансовий ринок [Електронний ресурс] / — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vnbn/2012_1/2012_01_1.pdf.
 9. Шмагун О. В. Теорія і практика проведення державних запозичень в Україні / О. В. Шмагун // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 11. – С. 59-64.

РЕЗЮМЕ

Коблык Игорь

Теоретические аспекты государственных заимствований: методы и формы осуществления

Статья посвящена рассмотрению понятия государственные заимствования, как одной из форм аккумуляции финансовых ресурсов в бюджет страны. На основе теоретических исследований сформулировано общее определение государственных заимствований. Рассмотрены основные методы государственных заимствований, которые включают в себя процесс привлечения и условия их возврата. Определены формы и инструменты государственных заимствований как источника привлечения заемного капитала на внутреннем и внешнем рынках.

RESUME

Koblyk Igor

Theoretical aspects of government borrowing: methods and forms of implementation

Article considers the concept of public borrowing, as a form of accumulation of financial resources to the budget. Formulated based on theoretical research a general definition of government borrowing. Defined the main methods of government borrowing, which include the process of attracting and conditions of their return. Defined forms and instruments of government borrowing as a source of capital in domestic and foreign markets.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2012 р.